

22. Коваленко В. Погром Батурина 1708 р. в світлі нових студій // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.
23. Чухліб Т. Генеза відмови гетьмана І. Мазепи та кошового отамана К. Гордієнка від протекції Москви // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.
24. Павленко С. Акція Петра I та його najbliżених щодо знеславлення гетьмана І. Мазепи в очах Карла XII // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.
25. Оглоблин О. До проблеми західньо-європейських зв'язків українського бароко в добу гетьмана І. Мазепи // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.
26. Андрусяк М. Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.
27. Мацьків Т. Листування Мазепи з Адамом Синявським // *УІ.* – 1981. – Ч. 1–4.
28. Мацьків Т. Студія про мазепинців // *УІ.* – 1983. – Ч. 2–4.
29. Гасцький Ю. [Рец. на кн.:] О. Оглоблин. Гетьман І. Мазепа та його доба. Друге доповнене видання. – Нью-Йорк, 2001 // *УІ.* – 2004. – Ч. 1–2.
30. Чухліб Т. Документальна «Мазепіана» В. Станіславського // *УІ.* – 2010–2011. – ЧЧ. 1–4.

Klynova-Datsiuk G.D. Hetman Ivan Mazepa in the magazine «Ukrainian Historian». In the article was analyzed works, devoted to hetman I. Mazepa, published in the magazine «Ukrainian Historian». Was proved, that famous historians Th. Matskiv, O. Ogloblyn, B. Krupnytskiy were studying the internal and external politics by I. Mazepa in details. The evidence of this is launching the rubric «Mazepiana» in the magazine since the 1987th. Was shown that after the 1990th the donation in the development of the chapter had been made by famous Ukrainian scholars like V. Zaruba, O. Kovalevska, V. Kovalenko, S. Pavlenko, T. Chukhlib.

Key words: hetman Ivan Mazepa, the magazine «Ukrainian Historian», The Battle of Poltava, Northern War, Baturin

Д. П. Василенко

РОЗВИТОК ПОВОЄННОЇ РАДЯНСЬКОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЗА ІСТОРІОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ 1940–60-х рр.

Проаналізовано перетворення радянської системи народної шкільної освіти в період повоевної відбудови 40–50-х рр. XX ст., через призму вивчення історіографічних джерел. Проведено аналіз і подана коротка характеристика наукових праць другої половини 1940–60-х рр. У висновку наведені основні ознаки проаналізованих праць.

Ключові слова: освіта, радянська школа, монографія, історіографія

Трансформації українського суспільства, що позначаються і на сучасній освітній сфері, вимагають вивчення досвіду минулих років. Дослідження в цьому напрямі сприятиме пошуку оптимальної формули впровадження реформ в освіті та дозволить створити в Україні конкурентоспроможне освітнє середовище. Нами пропонується історіографічний екскурс в минуле для більш повного розуміння сучасної української системи освіти. Відтак, метою цієї статті є аналіз повоевної відбудови української радянської шкільної освіти, через призму вивчення фундаментальних історіографічних джерел другої половини 1940–60-х рр.

Детальне дослідження дозволило окреслити коло науковців, які торкаються питань розвитку радянської шкільної освіти означеного періоду. Серед них можна назвати В. Береку [1], Л. Березівську [2], Н. Брехунець [3], В. Литвина [4], С. Яворську [5], Ж. Кукурузу [6]. Результатом їхніх пошуків, в основному, стали дисертації та наукові статті, що окреслюють питання повоевної освіти, шляхом вивчення історіографічних джерел. Цією студією робиться певне узагальнення історіографічних надбань розвитку шкільної освіти в Українській РСР другої половини 40–60-х рр. XX ст.

Аналіз історіографії цього періоду слід почати з праці О. Сивця – «Постанови партії та уряду про школу» (1947), де зібрані та проаналізовані основні законодавчі акти 1930–40-х рр., пов'язані зі шкільною системою народної освіти Української РСР. Автор відзначив позитивну динаміку розвитку галузі шкільної освіти та підтримав починання влади у напрямі запровадження нових методів навчання та виховання в школах, а також назвав їх прогресивними, ефективними й такими, що можуть вивести освітню галузь на новий високий рівень [7].

Цінною для вивчення проблеми є й монографія В. Масальського – «Питання методики граматики, правопису і розвитку мови учнів» (1953). Тут зроблено спробу створити певну систему методологічних прийомів, що забезпечувала б міцне засвоєння учнями найважливіших теоретичних відомостей, вироблення практичних умінь і формування навичок, сприяла б піднесенню писемності. Вчений спирався на тогочасні публікації праць мовознавців і методистів з російської та української граматики, методів її навчання в школі. Автор використав для ілюстрації основних положень досвід кращих учителів, зокрема матеріали Українського науково-дослідного інституту педагогіки. В. Масальський наголосив, що ефективність уроку мови залежить від його побудови. Вчителеві слід врахувати зміст граматичної теми, мету заняття, застосувати найрізноманітніші прийоми роботи, правильно добирати наочність. Він підкреслює, що розвиток мовлення має безпосередній зв'язок з вивченням граматики. Виходячи з того, що робота з розвитку мовлення учнів пов'язана з аналізом семантичної сторони мови та її форм, автор основну увагу приділив роботі над словом, з його багатозначністю, омонімами, синонімами, антонімами [8].

Однією з перших та найбільш значущих праць цього періоду була колективна монографія «Розвиток радянської народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР» (1957). Вона важлива, перш за все, розділом «Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР», авторства М. Грищенка. Останній позитивно оцінив «Кодекс законів про народну освіту в УСРР», а також зміни в шкільній освіті України протягом 30–50-х рр. XX ст. При цьому він не згадав про педагогічні внески буржуазних вчених до педагогічної спадщини українського народу [9].

Чітку картину освітньої реформи 1958 р. у СРСР подав професор Н. Гончаров, доповідаючи на міжнародному семінарі в Ташкенті. 1961 р. доповідь була опублікована, в ній розглядалися й аналізувалися такі напрями реформи 1958 р., як перехід на 8-річне обов'язкове навчання, перебудова школи, на основі поєднання навчання і праці, розвиток політехнічного навчання, трудового виховання. Також мова йшла про вечірні, середні загальноосвітні школи, призначені для молоді та дорослих. Н. Гончаров дав характеристику середній професійно-технічній та вищій освіті, що мала розвиватися за новим законом. Не менш важливе значення, на думку вченого, мало зміцнення матеріально-технічної бази школи. У доповіді він навів і ряд проблем, що виникли під час виконання положень закону, але загалом реформу охарактеризовано позитивно [6].

Важливою працею в галузі радянської шкільної освіти є монографія С. Гутянського – «Здійснення лєнінських принципів народної освіти на Україні» (1960) [10]. У дослідженні згадано праці М. Гришка та запропоновано брати їх за приклад, відзначено і їх неабиякий внесок до розвитку педагогічної науки [10]. Не

оминув він і доробку інших науковців-педагогів – І. Редькіна [10], М. Рудя [10]. С. Гутянський детально розглянув розвиток і відродження радянської школи зі звільнення УРСР від німецько-фашистських загарбників – до 1950-х рр. Він відзначив і роль «всенародного піклування» про стан шкіл у республіках. Автор робить акцент на патріотичному відношенні людей до ідей народної освіти та відбудови освітньої системи. У нього простежується критика політичної лінії Й. Сталіна, підкреслюється важливість, прийнятих 1954 р., заходів М. Хрущова та повернення народної освіти до ленінських норм. Ще одним важливим моментом його роботи є думки щодо політехнізації школи, зокрема він позитивно відзивався про рішення «приступити до здійснення політехнічного навчання у середній школі та провести заходи для переходу до загального політехнічного навчання», яке було прийняте на XIX з'їзді КПРС [10].

У 1966 р. побачила світ монографія М. Гриценка «Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965)», якою акцентується увага на позитивному та визначальному впливі на українську освіту єдиної радянської шкільної системи. Зокрема автор відніс до помилок і хиб педагогічну науку і комплексну систему навчання. Водночас запропонував порівняльний аналіз систем освіти УРСР і РРФСР, увівши до наукового обігу, передову на той час, думку, що Наркомпрос УРСР, зокрема його керівники Г. Гринько й Я. Ряппо, намагалися довести перевагу української системи освіти над російською [11]. Розвиток школи в УРСР, на основі Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», М. Гриценка окреслив як новий етап в історії радянської школи, навівши широкі статистичні дані щодо зміцнення матеріально-технічної бази шкіл, аналіз нових навчальних планів і програм тощо [11].

Наукові пошуки у справі педагогічної науки та народної освіти в Україні відобразилися в колективній монографії «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР, 1917–1967», за редакцією А. Бондара. У ній відображені загальні етапи становлення радянської системи шкільної освіти і педагогічної думки, проаналізовані основні законодавчі перетворення в галузі від 1920-х рр. – до середини ХХ ст. Робота цінна й тим, що відобразила методологічні особливості викладання шкільних предметів у різні роки (з 1917 до 1967 рр.), тут же пропонується їхній аналіз, вказані недоліки викладання та рекомендації щодо покращення роботи вчителя та учня на уроці [12]. «Хрестоматія з педагогіки» С. Полянського (1967) увірала найважливіші праці класиків марксизму-ленінізму. Найважливішим здобутком видання є зібрання документів ЦК КПРС щодо питань виховання та навчання. Важливим слід визнати й аналіз автором доробку класиків російської, радянської та зарубіжної педагогіки [13].

Не менш значимим дослідженням кінця 1960-х рр. є книга О. Завадської «Розвиток загальноосвітньої школи України в період будівництва комунізму (1959–1968 рр.)», де висвітлюються ключові моменти розвитку шкільної освіти доби кінця «відлиги». Хронологія монографії стосується періоду основних реформ у шкільній освіті, а тому її автор аналізує матеріал у контексті наслідків цієї реформи. Праця містить істотний фактичний і статистичний матеріал. Авторка ж позитивно відзначила грандіозні плани в галузі народної освіти, резюмуючи, що для розбудови галузі є всі необхідні ресурси – матеріальні, виробничі, людські. Не минула вона і питання щодо ролі Комуністичної

партії у відбудові та розвитку освітньої галузі, акцентуючи на постійному піклуванні партійного керівництва шкільною освітою. Особливості праці О. Завадської є критика викладання предметів у школі (біологія, історія, фізика). Автор зокрема навила факти того, що «на уроках хімії та фізики та хімії учні часто не розуміють матеріалу, не вміють користуватися обладнанням». Попри це, в роботі показане зростання рівня навчальної успішності в школах, що було позитивним впливом реформ у цій сфері [14].

Історіографічний аналіз літератури з теми дослідження дає нам підстави зробити висновок, що нині в українській та зарубіжній історіографії немає узагальнюючої праці щодо розвитку шкільної освіти УРСР перших повоєнних десятиліть. Дослідження цього періоду не відрізняються одне від іншого новизною, тому можна простежити навіть певні негласні стандарти в працях тих років: обов'язковою умовою була згадка про правильний політичний курс КПРС у галузі шкільної освіти та відзначалася роль партії, що піклувалася про освітню галузь. Наявна критика була досить умовною та жодним чином не зачіпала лінію партії, а лише коректно вказувала на недоліки педагогів. Попри типову структуру тогочасних досліджень, все ж у них зібрані важливі матеріали з розвитку радянської школи повоєнних років, що дає можливість сучасникам поглибити власні студіювання означеної проблематики.

1. Берега В.Є. *Соціально-педагогічні основи розвитку позашкільної освіти в Україні (1957–2001 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук.* – К., 2001.
2. Брехунець Н.С. *Навчальні заклади освіти України 50–80-х рр. ХХ ст.: історіографія: автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – К., 2006.
3. Березівська Л.Д. *Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.* – К., 2008.
4. Литвин В.М. *Україна в другому повоєнному десятилітті (1956–1965).* – К., 2004.
5. Яворська С. *Реалізація методичних ідей у практиці роботи школи (50-і рр. ХХ ст.) // Рідна школа.* – 2003. – № 12.
6. Кукуруза Ж.Б. *Перетворення в галузі освіти УРСР (середина 1950 – початок 1960-х рр.): огляд історіографії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya.*
7. *Постанови партії та уряду про школу / Упор. О. Сивець.* – К.; Х., 1947.
8. Масальський В.І. *Питання методики граматики, правопису і розвитку мови учнів.* – К., 1953.
9. Грищенко М.М. *Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади.* – К., 1958.
10. Гутянський С.К. *Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні.* – К., 1960.
11. Грищенко М.С. *Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965).* – К., 1966.
12. *Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР 1917–1967 / За ред. А. Бондар.* – К., 1967.
13. *Хрестоматія по педагогіці: для педагогічних училищ / Под ред. Н. Полянського.* – М., 1967.
14. Завадська О.А. *Развитие общеобразовательной школы Украины в период строительства коммунизма (1959–1968 гг.).* – К., 1968.

Vasylenko D.D. Development of soviet postwar school education in Ukraine according to the historiographic sources of the 1940–60th. It has been analyzed the transformation of the Soviet system of public school education in the postwar reconstruction period in the 40–50th of the XX century through the studying of historiographical sources. It has been carried out the analysis and the brief description of the scientific works, the second half of the 1940–60th. The conclusion includes the main features of the analyzed papers.

Key words: education, Soviet school, monograph, historiography